

de koreenaar

inclusief onderwijs

ARCHITECTUUR & INCLUSIEF ONDERWIJS

research report

Franka du Pau

ABSTRACT

Stel je een wereld voor waarin alle kinderen gelijke toegang hebben tot onderwijs, ongedacht hun cognitieve, motorische en sociale niveau of uiteenlopende behoeftes. Helaas is de realiteit anders en gaan kinderen met extra behoeftes vaak naar aparte scholen, soms ook nog ver weg van huis. Het moet anders, zodat alle kinderen samen en dicht bij huis naar school kunnen. Maar dit brengt enkele obstakels met zich mee, bijvoorbeeld op gebied van personeel, geld of het gebouw.

In dit onderzoek wordt het schoolgebouw als ondersteunende factor voor inclusief onderwijs onderzocht en staat de volgende onderzoeksvraag centraal: *Welke kenmerken van de fysieke leeromgeving bevorderen inclusieve basisscholen in Nederland?*

Om deze vraag te beantwoorden worden kinderen en personeel van twee inclusieve scholen in Nederland geïnterviewd. Samen met literatuur worden ontwerprichtlijnen gecreeërd.

Samen één school, met respect voor **diversiteit**, omgeven door **rust**. Dat is hoe een schoolgebouw inclusief onderwijs ondersteunt. De ontwerprichtlijnen zijn onder te verdelen in deze drie hoofdthema's.

Sleutelwoorden:

architectuur, inclusief onderwijs, schoolgebouw, diversiteit, samen, rust

Franka du Pau
4576195

13 januari 2025

Delft University of Technology
Faculty of Architecture and the Built Environment

Dwelling Graduation Studio
Design for Care in an Inclusive Environment

Tutors
Architecture | Birgit Jurgenhake
Research | Leo Oorschot
Building Technology | Lex van Deudekom

Special thanks to
Dolf van Veen | Platform naar inclusiever onderwijs

INHOUDSOPGAVE

1	Introductie	7
	1.1 Inclusief onderwijs	9
	1.2 Architectuur en onderwijs	11
	1.3 Inclusief onderwijs in Nederland	13
	1.4 Probleemstelling	17
	1.5 Theoretisch kader en hypothese	19
	1.6 Onderzoeksvragen	21
	1.7 Methode	23
2	Resultaten kinderen	25
	2.1 Inclusiviteit	27
	2.2 Photovoice	29
	2.3 Leerplein	31
	2.4 Schoolplein	33
	2.5 Gymzaal	35
	2.6 Klaslokaal	37
	2.7 Even alleen zijn	39
	2.8 Minder fijne plek	41
3	Resultaten personeel	43
	3.1 Onderwijs en schoolgebouw	45
	3.2 Klaslokaal	47
	3.3 Leerplein	49
	3.4 Aanvullende ruimtes	51
	3.5 Ruimtelijke organisatie	53
	3.6 Uitstraling	55
	3.7 Technisch/Praktisch	57
4	Het gebouw	59
	4.1 Diversiteit	61
	4.2 Samen	63
	4.3 Rust als randvoorwaarde	65
5	Conclusie, discussie, reflectie	67
	Literatuurlijst	75

INTRODUCTIE

INCLUSIEF ONDERWIJS

Inclusief onderwijs is voor alle kinderen. Hieronder vallen ook 'andere' kinderen met speciale behoeften vanwege lichamelijke of verstandelijke uitdagingen, ontwikkelingsachterstanden, gedrags- en emotionele problemen en/of specifieke leerproblemen (Bosdriesz & van Veen 2023).

Onderwijs werd in 1948 door de VN uitgeroepen tot een recht voor alle kinderen. Met de verklaring van Salamanca in 1994 benadrukt UNESCO het belang van inclusief onderwijs. En in 2007 werd inclusief onderwijs door de VN erkend als een wettelijk recht voor alle kinderen (Fuchs et al., 2012).

Inclusief onderwijs bestaat niet alleen uit wettelijke rechten. Meerdere bronnen hebben bewezen dat alle kinderen baat hebben bij inclusie in plaats van scheiding. Kinderen met extra behoeftes verbeteren hun sociale en cognitieve vaardigheden, en kinderen zonder extra behoeftes verbeteren hun communicatieve vaardigheden en empathie (Høeg & Alber, 2023).

Daarnaast is inclusief onderwijs een sterke basis voor een inclusieve samenleving. De inclusie van kinderen op scholen zal

traditionele negatieve houdingen en stigma's ten opzichte van degenen die 'anders' zijn, helpen oplossen (Dudek, 2007).

Er is nog steeds een kleine groep, vaak rijke westerse landen, die nog steeds een gesegregeerd onderwijsstelsel hebben en daarmee achterlopen op het gebied van inclusief onderwijs. Voorbeelden zijn Duitsland, Tsjechië, België en Nederland. Dit komt vooral door een lange traditie van speciale scholen en weinig verandering in de lerarenopleidingen. Er is ook een prestatiecultuur omdat groepen zich focussen op het behoud van de status quo. Voorbeelden uit andere landen laten zien dat het ook anders kan. Landen als Engeland, Oostenrijk, Noorwegen en Canada zijn al ver ontwikkeld op het gebied van inclusief onderwijs (Groeneweg, 2012).

1.2

ONDERWIJS EN ARCHITECTUUR

Scholen zijn plekken waar kinderen spelen en leren met en van elkaar, en zichzelf ontwikkelen. Er is veel onderzoek dataaantoont dat de kwaliteit van de fysieke omgeving van invloed is op het leren en presteren van leerlingen, het kan fysieke, zintuiglijke en cognitieve barrières minimaliseren zodat kinderen samen kunnen leren en spelen. De architectuur is sterk verweven met de pedagogiek, maar wordt vaak over het hoofd gezien. Ook voor inclusief onderwijs is de fysieke omgeving van de school belangrijk en speelt deze een rol op zowel functioneel als sociaal, psychologisch, cultureel en ethisch vlak. Daarom kan worden gesteld dat het ontwerp van het schoolgebouw een essentiële ondersteunende functie heeft voor het succes van inclusief onderwijs (Acknah & Danso, 2018).

Onderzoek snijdt al onderwerpen en thema's aan waarmee rekening moet worden gehouden bij het ontwerpen van een inclusieve school. Dit zijn onderwerpen zoals klassenmanagement, fysieke toegang, adequate ruimtes, veiligheid, akoestiek, verlichting, ventilatie, kleur en decoratie, maar de benadering is vaak te technisch (Acknah & Danso, 2018).

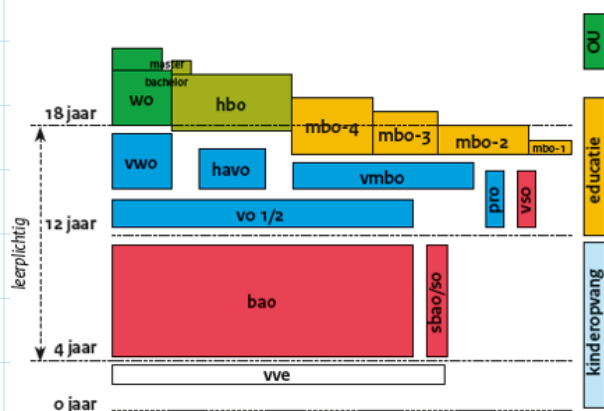
Kinderen hebben verschillende

behoeften aan bescherming en uitdaging, controle en onafhankelijkheid, en reageren verschillend op prikkels. De diversiteit van kinderen in een inclusieve school is groot, en hoe deze thema's moeten worden geïnterpreteerd in de fysieke omgeving heeft geen eenduidig antwoord (Fuchs et al., 2012). In het algemeen vraagt inclusief onderwijs om een omgeving die de aanwezigheid, participatie en prestaties van alle kinderen ondersteunt. De omgeving moet architectonisch toegankelijk en bruikbaar zijn, zodat geen enkel kind uitgesloten wordt van onderwijs of sociale activiteiten. Ontwerpers moeten zich richten op de vraag naar goede schoolgebouwen om inclusief onderwijs in basisscholen te ondersteunen.

Een inclusief schoolgebouw maakt plaats voor iedereen en moet het *samen* bevorderen. Wat betekent dat kinderen 80% procent van de tijd samen moeten doorbrengen om te leren en spelen. De overige 20% is voor aparte dingen zoals therapie, of begeleiding in kleinere groepjes (Schraepen, 2023).

1.3

INCLUSIEF ONDERWIJS IN NEDERLAND

Figuur 1 Schema Nederlands onderwijs systeem (OCW, 2021).

Nederland heeft een sterk gedifferentieerd onderwijssysteem, zoals te zien is in de figuur. Het basisonderwijs (bao/sbao/sbo) is 8 jaar en er is vrijheid van schoolstichting hoe je je onderwijs inricht en de visie op pedagogiek. Hierdoor kent Nederland een divers aanbod van scholen met onderwijsconcepten en religies (OCW, 2021). Daarnaast heeft het systeem een eigen kolom voor speciaal onderwijs. Inclusief onderwijs probeert de kloof tussen regulier en speciaal onderwijs te dichten. Het richt zich op wat de functie van onderwijs zou moeten zijn, voor wie het is en hoe het is ontworpen. Dit resulteert in één omgeving voor alle kinderen en beslaat zowel het organisatieniveau als de visie op onderwijs (van Veen, 2017).

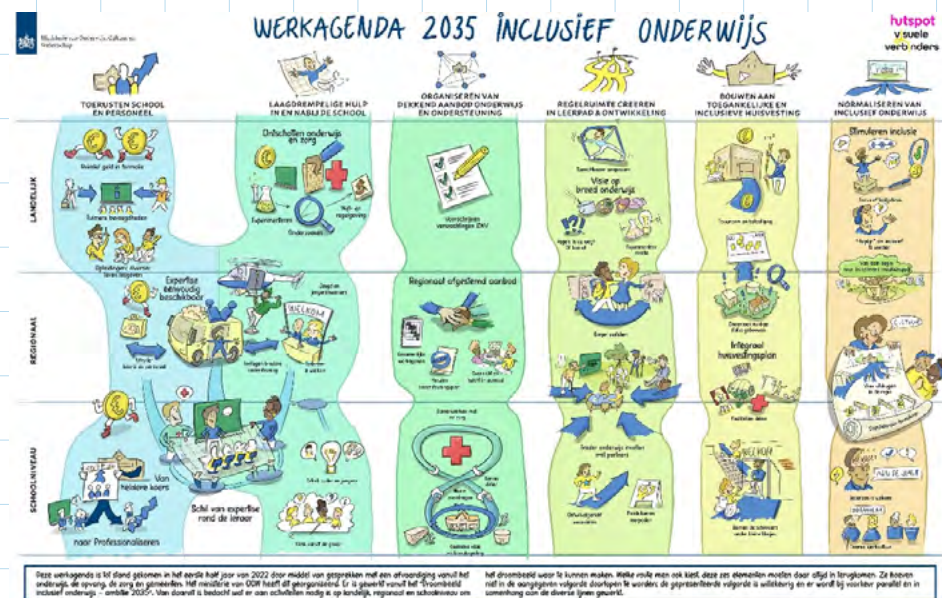
Aan inclusief onderwijs zijn eerdere ontwikkelingen vooraf gegaan. Deze ontwikkelingen weerspiegelen de veranderende kijk op mensen met extra behoeftes in de samenleving en dus ook op deze kinderen in het onderwijs. In 1901 werd de leerplicht ingevoerd, de wettelijke verplichting om kinderen onderwijs te geven. Al snel klaagden leraren over problemen van kinderen met extra behoeftes in hun klas. Er werden speciale scholen gebouwd voor deze kinderen en er ontstond een grote expertise. Aan het einde van de 20e eeuw

toonde inspectie het gebrek aan stimulerend onderwijs op de speciale scholen en de hoge kosten. In 1994 werd de eerder genoemde Salamanca verklaring ook door Nederland ondertekend, waarin werd gesteld dat ieder kind recht heeft op onderwijs en participatie in de schoolgemeenschap dicht bij huis met een school in de eigen buurt en dat het schoolsysteem op die manier moet worden ingericht (Fuchs et al., 2012).

In Nederland zijn sinds 1970 stappen gezet van het segregatieve naar het inclusieve schoolsysteem; projecten die de samenwerking tussen regulier en speciaal onderwijs stimuleren in 1975, de Interim-Wet in 1985 en Weer Samen Naar School in 1990. Maar ondanks alles bleef het aantal kinderen in het speciaal onderwijs stijgen. Met leerlinggebonden financiering (het rugzakje) in 2003 zou de keuzevrijheid van scholen voor kinderen met extra behoeftes toenemen, en in 2014 kwam de zorgplicht binnen de Wet Passend Onderwijs. Passend Onderwijs verwachtte niet segregatie op te lossen, maar een verschuiving van kinderen van speciaal naar regulier onderwijs (Fuchs et al., 2012). Er volgde een korte afname van kinderen in het speciaal onderwijs, maar die nam al snel weer toe.

Figuur 2 Inclusie is een veranderingsproces (Schraepen, 2023).

Figuur 3 Werkagenda Route naar Inclusief Onderwijs (OWC, 2023).

In 2020 werd duidelijk dat het beter kon en moest, en volgden adviezen en verbeteraanpakken van OCW en de Onderwijsraad. De overheid wil het concept van Passend Onderwijs doorontwikkelen naar inclusief onderwijs, waarbij alle kinderen met de nodige ondersteuning toegang hebben tot onderwijs in hun buurt, op scholen waar zowel kinderen met als zonder extra behoeftes op zitten (Onderwijsraad, 2020).

Dit is makkelijker gezegd dan gedaan, inclusie is namelijk een veranderingsproces met veel uitdagingen. Allereerst moet het belang worden ingezien, daarna moet er een duidelijke visie zijn en moeten alle partijen consensus geven. Hiervoor is in het onderwijs bewustwording, goede voorlichting en vertrouwen nodig. Vervolgens moet er een duidelijk plan zijn, met de juiste middelen en competenties. Dit betekent bijvoorbeeld voldoende geld en geschikt personeel. Zoals te zien in figuur 2, pas als deze *Waarom* en *Hoe* slagen, kan er daadwerkelijke verandering plaatsvinden.

Het doel voor het Nederlandse onderwijs is om in 2035 inclusief te zijn. Op 17 maart 2023 is de Werkagenda "Route naar Inclusief Onderwijs 2035" geschreven door OCW, waarin de ambities, acties en

maatregelen staan om inclusief onderwijs te realiseren. Waaronder ook het het actiepunt voor inclusieve onderwijshuisvesting, zie figuur 3. De leeromgeving heeft immers een belangrijke ondersteunende functie voor het onderwijs.

Bij onderwijshuisvesting zijn veel partijen betrokken; overheid, gemeenten, landelijke raden, samenwerkingsverbanden, stichtingen, besturen, scholen, teams, ontwikkelaars en architecten. Maar werken aan inclusief onderwijs is een proces dat van onderop, binnen de eigen context, betekenis en vorm moet krijgen. Daarom is het nodig om in de praktijk te kijken om te leren over huisvesting voor inclusief onderwijs. "We moeten beter nadenken over hoe een inclusief schoolgebouw eruit moet zien," aldus schoolleider Berdi de Jonge. "Het gaat om veel meer dan liften en hellingbanen." Berdi de Jonge is schoolleider van De Korenaar in Eindhoven, een van de pioniers als het gaat om inclusieve basisscholen. Naast De Korenaar zijn er al 500 andere scholen, 5%, in Nederland die op verschillende schaalniveaus en gebieden werken aan inclusief onderwijs. In 2035 moet dit 100% zijn (FNO, 2023).

1.4

PROBLEEMSTELLING

Nederland en inclusief onderwijs; we hebben nog een lange weg te gaan en zijn laat vergeleken met veel andere landen. We hebben door de jaren heen een van de meest gedifferentieerde schoolsystemen ontwikkeld en dat maakt het er niet makkelijker op. Er is de laatste jaren veel werk verzet om het Nederlands onderwijs inclusiever te maken en dit heeft positieve resultaten opgeleverd. Ook de Nederlandse overheid wil toe naar inclusief onderwijs en er zijn verschillende manieren om dit te stimuleren en te versnellen. Schoolgebouwen hebben een belangrijke ondersteunende functie om inclusief onderwijs mogelijk te maken, zodat kinderen, leerkrachten en andere gebruikers niet voortdurend tegen barrières aanlopen. Een goed gebouw en duidelijke ontwerprichtlijnen zijn nodig om de ontwikkeling in Nederland op het gebied van inclusief onderwijs te ondersteunen.

1.5

THEORETISCH KADER EN HYPOTHESE

Passende huisvesting voor
passend onderwijs
Fuchs et al. (2012)

Tolerable and inclusive
learning spaces
Erkilić & Durak (2013)

Architecturale impact op inclusief onderwijs
Schraepen (2023)

Voor dit onderzoek vormen 3 bronnen de basis. Het boek *Samen!* van Fuchs et al. (2012) brengt de ruimtelijke behoeften van kinderen met extra behoeftes in het onderwijs op Nederlandse basisscholen in beeld. Erkilić & Durak (2013) heb de fysieke leeromgevingen verkend die inclusiviteit op Turkse basisscholen stimuleren. Zij zetten de ruimtelijke eisen om in universeel geldende architectonische ontwerpprincipes die ook van toepassing zijn buiten de grenzen van hun land. Schraepen (2023) laat met zijn lezing over de architecturale impact van inclusief onderwijs zien, dat een gebouw veel mogelijkheden biedt om de inclusiviteit te ondersteunen en stimuleren.

Vanwege de diversiteit van kinderen en hun verschillende behoeften in de fysieke omgeving, is het onmogelijk om een eenduidig antwoord te geven op de ontwerp vraag voor een inclusief schoolgebouw. Onderzoek leidt echter tot meer informatie over de ruimtelijke kenmerken van inclusief onderwijs. Hieruit zijn ontwerprichtlijnen te ontwikkelen voor de fysieke leeromgeving die inclusief onderwijs ondersteunen.

1.6

ONDERZOEKSVRAGEN

Het doel van het onderzoek is om ontwerprichtlijnen te ontwikkelen voor inclusieve basisscholen in Nederland. De onderzoeksvraag is:

Welke kenmerken van de fysieke leeromgeving bevorderen inclusieve basisscholen in Nederland?

Om de hoofdvraag te beantwoorden is het onderzoek opgedeeld in 3 subvragen:

- 1 | *Wat zijn de behoeften van kinderen voor de fysieke inclusieve leeromgeving?*
- 2 | *Wat zijn de behoeften van het personeel voor de fysieke inclusieve leeromgeving?*
- 3 | *Wat zijn de gevolgen van deze behoeften voor het gebouw?*

1.7

METHODE

Het veldwerk is de grootste bron van het onderzoek, hiervoor worden 2 inclusieve scholen in Nederland bezocht. Om de eerste deelvraag te beantwoorden worden per school 7 duo's van kinderen (van 9 tot 12 jaar) geïnterviewd. Allereerst wordt aan de kinderen gevraagd wat de school volgens hun inclusief maakt. Daarna wordt onderzocht hoe zij hun omgeving zien en ervaren. Photovoice is hiervoor een geschikte methode, omdat het kinderen vraagt beelden vast te leggen die voor hun belangrijk zijn, en vervolgens hun keuzes te beschrijven en toe te lichten. Ieder kind heeft andere behoeftes, dus er is aan de deelnemers gevraagd hun persoonlijk favoriete plekken in school vast te leggen, per duo 3 foto's. Daarnaast is school de plek om andere kinderen te ontmoeten en te leren van en met elkaar, daarom is er ook aan de deelnemers gevraagd om foto's te maken van plaatsen waar zij het fijn vinden om te zijn met andere kinderen, per duo 3 foto's. En tot slot, als één of meer plekken in school zijn die zij niet fijn vinden, mochten ze daar ook een foto van nemen. De gemaakte foto's worden met het tweetal besproken om erachter te komen waarom ze de foto hebben gemaakt en wat zij doen op de gefotografeerde plek.

Om de tweede deelvraag te beantwoorden worden 15 personeelsleden per school met verschillende functies geïnterviewd over hun ervaringen met inclusief onderwijs in hun huidige en oude schoolgebouw.

De veldwerkgegevens van de kinderen en het personeel worden geordend en geanalyseerd, en aangevuld met literatuur.

De behoeftes hebben consequenties voor het gebouw. Uit de veldwerkdata worden ruimtelijke kwaliteiten geabstraheerd die de fysieke inclusieve leeromgeving ondersteunen. Ze worden onderbouwd met literatuur.

Hierna kan antwoord worden gegeven op de hoofdvraag welke fysieke leeromgeving kenmerken inclusieve basisscholen in Nederland ondersteunen. Vervolgens worden de resultaten gediscussieerd en wordt er gereflecteerd op het onderzoek.

KINDEREN

2.1

INCLUSIVITEIT

Op de vraag wat een inclusieve school is werden uiteenlopende antwoorden gegeven. Sommige kinderen konden haarfijn uitleggen wat hun school inclusief maakt. Ook waren veel kinderen er niet van bewust dat hun school het net even anders doet. Voor hun is het blijkbaar de normaalste zaak van de wereld dat er kinderen met uiteenlopende cognitieve, motorische en sociale niveaus naar dezelfde school gaan. Een samenleving waarin voor iedereen plaats gemaakt wordt, zou de normaalste samenleving moet zijn. Deze scholen geven alvast het goede voorbeeld en er wordt gewerkt aan een inclusieve toekomst.

“Iedereen is hier welkom, ook als je een beperking hebt, dan kan je ook gewoon mee gymen, buitenspelen, knutselen en op schoolreisje.”

“Kinderen met een beperking krijgen extra hulp maar mogen ook gewoon hier op school zijn.”

“Een kind in de klas is erg druk, maar hoort ook gewoon in onze klas.”

“Iedereen mag naar deze school komen, ook kinderen met ADHD en autisme bijvoorbeeld. Op sommige andere scholen zijn kinderen met een beperking niet welkom, dat is stom en vind ik raar. Zij kunnen bijvoorbeeld ook gewoon voetballen.”

“Dat weet ik niet.”

2.2

PHOTOVOICE

Fijne plek voor interactie

10x	gymzaal
8x	schoolplein
7x	leerplein
7x	klaslokaal
3x	multifunctionele ruimte
2x	muur met tekst
1x	bibliotheek
1x	nis

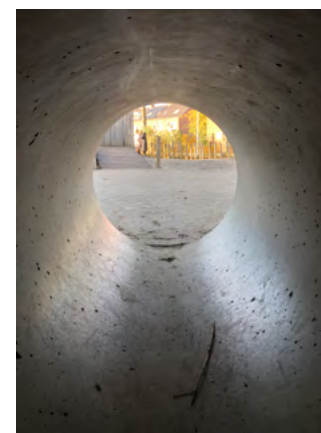
Persoonlijk fijne plek

15x	leerplein
8x	schoolplein
5x	gymzaal
4x	klaslokaal
4x	nis
3x	bibliotheek
1x	multifunctionele ruimte
1x	keuken

Geen fijne plek

5x	kapstokken
3x	kleedkamers
3x	wc's
2x	bibliotheek
2x	berging
1x	leerplein
1x	schoolplein
1x	centrale hal

Een school is voor de leerlingen. Het is de plek waar zij zich kunnen ontplooiën en ontwikkelen. Daarom is het heel belangrijk om te weten hoe de kinderen hun omgeving zien en ervaren. Hiernaast is te zien welke en hoe vaak plekken in de school zijn gefotografeerd door de kinderen. Te zien is dat het leerplein, het schoolplein, de gymzaal, het klaslokaal en de nissen het meest gefotografeerd zijn. In het vervolg van dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op deze plekken. Ook komen ruimtes die minder fijn zijn volgens de kinderen aan bod.

2.3

LEERPLEIN

“Het leerplein is fijner dan de klas, want je zit in de klas altijd met dezelfde kinderen. Ik zit het liefst op de fietsstoel”

“Hier kan je veel dingen doen: opdrachten maken, lezen, spelletjes spelen en QR codes scannen. Het huisje zit erg lekker.”

“Je kan hier goed samenwerken, want in de klas moet je stil zijn. Ik zit vaak op de hoge tafel tegen de muur, dan kan ik mij goed concentreren.”

“Je hebt veel verschillende plekken om te gaan zitten en aan je opdrachten te werken. Je kan er overleggen en kletsen, maar soms wordt er te veel gekletst.”

“Ik vind het leerplein een fijne plek, want er zijn veel fijne plekken om te zitten. In de nis kan je rustig lezen.”

quotes uit interviews met bovenbouw leerlingen (9-12 jaar)

Het leerplein is favoriet bij de leerlingen, vanwege de diversiteit aan plekken en activiteiten. Op hetzelfde moment en door de dag heen wordt het leerplein voor verschillende doeleinden gebruikt. Door de flexibiliteit en diversiteit kunnen kinderen met verschillende behoeften toch samen in één ruimte zijn. Hiermee wordt zichtbaar gemaakt dat kinderen van elkaar verschillen, maar even belangrijk zijn. Er is ruimte voor samenwerking en interactie, maar ook plek om op je eigen niveau te werken.

Het ruimte maken voor verschillende kinderen is niet enkel van toepassing op het leerplein. Tijdens het veldwerk kwam naar voren hoe dit ook gebeurt in het klaslokaal of in centrale plekken in de school. Het ontwerp van een inclusieve school respecteert diversiteit van de leerlingen overal.

3.4

SCHOOLPLEIN

“Buitenspelen is leuk want je kan lekker rennen in plaats van stilzitten op je stoel.”

“Het schoolplein is lekker groot en we spelen veel samen, bijvoorbeeld voetbal en hockey.”

“We rennen en spelen spelletjes bij het schip. Het doolhof is mijn favoriete plek voor tikkertje en verstopertje met vrienden.”

“Het oude schoolplein was wel groot, maar je had alleen een speeltoestel en voetbalkooi.”

Veel kinderen houden van buitenspelen. Ze vinden het fijn om even pauze te hebben van de lessen en hun energie kwijt te kunnen, dat is belangrijk voor ieder kind. Tijdens het buitenspelen zijn de kinderen veel samen met anderen, wat bevorderlijk is voor inclusiviteit. Er dient plaats gemaakt te worden voor actief spel, passief spel, of rustig rondkijken of kletsen. Er moet voldoende beschutting zijn en weinig grote open vlakken. Plekken met duidelijke functies voor bijvoorbeeld voetbal zijn gewenst, net als diverse speeltoestellen. Maar ook het creatief spel moet worden gestimuleerd met verschillende materialen, overgangen en hoekjes. Dooreen gevarieerd aanbod aan keuzemogelijkheden voor het

gebruik van de ruimte wordt ingespeeld op de ontwikkelingsverschillen en niveaus van de kinderen. Wel is het belangrijk dat het schoolplein duidelijk gezoneerd is zodat er geen verwarring ontstaat (Fuchs et al., 2012)

Kwaliteitskader huisvesting (Ruimte OK, 2021) adviseert 5 m² speelterrein per kind. Als klassen op verschillende tijden buitenspelen is voldoende een kleiner schoolplein hieraan. Echter stimuleert een groot schoolplein, waar alle of meerdere klassen tegelijkertijd kunnen buitenspelen, ontmoeting en interactie tussen verschillende kinderen.

2.5

GYMZAAL

“De gymzaal is een plek voor de hele school.”

“Hij is groot en mooi. Ik vind het leuk om te spelen en te gymen.”

“De gymzaal is heel leuk, want ik hou van sporten. Je doet het met z'n allen.”

“Met gym ben je lekker bezig en werk je samen met de klas.”

Ook de gymzaal is favoriet, veel kinderen gym en bewegen graag. Waar op het schoolplein verschillende klassen mengen, zijn de kinderen met gym met hun eigen klas. Ze werken er veel samen met hun klasgenoten. Uit veldwerk werd duidelijk dat een gymzaal in of dichtbij de school belangrijk is. Transport kost tijd en geld, terwijl je dat zoveel mogelijk aan de ontwikkeling van het kind wil besteden. Gezien de beperkte vierkante meters voor onderwijshuisvesting en de grote vraag aan ruimte kan de gymzaal ook voor andere doeleinden gebruikt worden.

Door de gymzaal na schooltijd open te stellen voor sportverenigen, zorgt

het gebouw voor een verbindende factor in de buurt. Hiervoor moet het de minimale afmetingen hebben van 14 x 22 x 5,5 meter. Ook het schoolplein kan bijdragen aan de verbindende buurtfunctie als deze na schooltijd open blijft waardoor kinderen uit de buurt of van de BSO samen kunnen spelen.

3.6

KLASLOKAAL

Daarnaast is het klaslokaal voor kinderen een belangrijke plek. Ze zijn er samen met hun hele klas en vinden het gezellig om met klasgenootjes te quizen, knutselen of film te kijken. Voor sommige is het ook een plek om rustig te werken of hulp te vragen aan de leerkracht. Op de inclusieve scholen is er een klaslokaal voor de Wij Samen klas, een ruimte voor extra ondersteuning voor kinderen die dit nodig hebben.

Een kind verkend een schoolgebouw en de schoolgemeenschap stap voor stap. Een goede basis om vanuit daar nieuwe uitdagingen aan te gaan is hiervoor belangrijk. Het klaslokaal is hiervoor een geschikte basis, hier hebben kinderen hun leerkracht en ruimte voor hun eigen spulletjes (Fuchs et al., 2012).

“Je bent hier met z’n allen. We hebben er fun en lol, maar som ook ruzie, dat moeten we dan oplossen.”

“Ik vind het gezellig om in de klas te zitten. De quizen zijn leuk en je zit bij je vrienden.”

“Ik het klaslokaal kan je lekker rustig werken. Soms kijken we met zijn allen een film. Dat vind ik ook leuk.”

“Het klaslokaal is een fijne plek. De juf kan je helpen als je een vraag hebt en het is er gezellig.”

2.7

EVEN ALLEEN ZIJN

“Dit was een fijne plek om te chillen. Je kon er lekker liggen en rondkijken.”

“Dit is mijn lievelingsplek om lekker te chillen.”

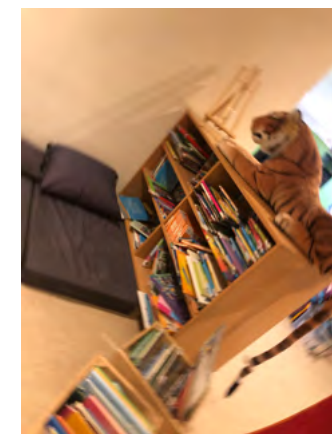
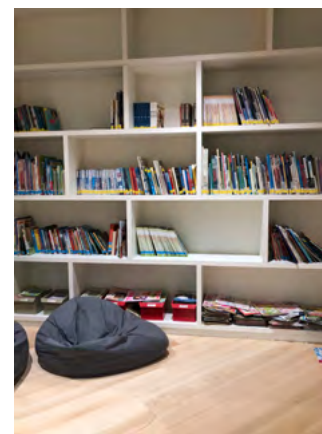
“Hier kan je rustig lezen buiten de klas.”

“De bank in het kantoortje is een lekkere stille plek om rustig te lezen”.

Kinderen met extra behoeftes zijn sneller vermoeid of overprikkeld en hebben daarom behoefte aan een plek om te rusten. Dit kan een luie stoel zijn in de klas, een aparte rusthoek of een ruimte in de school. Maar ook kinderen zonder extra behoeftes hebben door omstandigheden op zijn tijd behoefte om zich even terug te trekken (Fuchs et al., 2012).

Kinderen geven aan verschillende plekken fijn te vinden om even te chillen of rustig te lezen. Tijdens het veldwerk wordt op de zitzak op de gang een jongen met autisme gespot die met een koptelefoon en stripboek even zich kan afzonderen van de drukte.

Thornburg (2013) noemt deze plekken een *cave* en laat het belang zien van deze plekken naast wat hij noemt *campfire*, plek voor uitleg, en *watering holes*, informele plekken om samen te spelen en werken met andere kinderen. De *cave* is een plek om even alleen te zijn en onmisbaar in de leeromgeving. Het kan zowel een ingebouwde nis zijn als een zitzak in op de gang.

2.8

MINDER FIJNE PLEKKEN

Over de kapstokken: "Ik vind dit geen fijne plek. Het is hier altijd druk, soms struikel je bijna over een tas die op de grond ligt."

Over de kapstokken: "Het is een super drukke plek en er wordt altijd geduwd. Soms ben je iets kwijt (lunch, gymtas, etc) en dan is het chaos om te vinden."

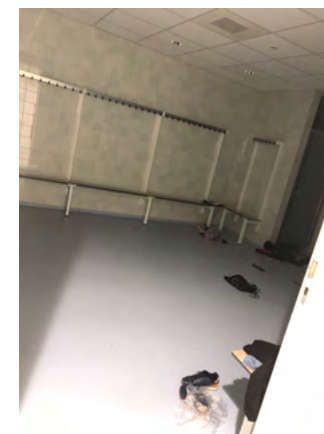
Over de kleedkamers: "Het is er druk, rumoerig en er wordt veel geschreeuwd, vooral bij de jongens. Bij de meiden wordt er geroddeld."

Over het schoolplein: "Soms is het schoolplein geen fijne plek. Als er bijvoorbeeld gepest wordt, als je pijn hebt, straf krijgt of verdrietig wordt."

Rommelige plekken zoals de kapstokken en bergingen vinden kinderen minder fijn. Het is dus belangrijk dat onopgeruimde plekken uit het zicht worden geplaatst zodat leerlingen zich er niet aan kunnen ergeren.

Kinderen met extra behoeftes worden vaker gepest. Vooral kinderen met mindere emotionele, sociale en communicatieve vaardigheden zijn kwetsbaarder voor pesten. Kinderen met een fysieke uitdaging voelen zich vaker buitengesloten, omdat zij minder goed kunnen participeren in de maatschappij. Pesten en buitensluiting zijn zorgelijk omdat het een levenslang effect kan hebben op het verdere leven van het kind (NJI, 2023).

Op inclusieve scholen zijn er uiteenlopende verschillen in sociale, cognitieve en motorische niveaus. Door extra aandacht te besteden aan een veilige omgeving voor ieder kind, wordt gewerkt aan een inclusievere toekomst.

PERSONEEL

3.1

ONDERWIJS EN SCHOOLGEBOUW

“Het gebouw nodigt uit om het onderwijs anders vorm te geven. De populatie van de school verleent zich niet aan enkel klassikaal onderwijs en daar moet ruimte voor worden gemaakt.”

“De school is een plek waar de kinderen van en met elkaar kunnen leren en spelen. Er is ruimte gemaakt zodat ze elkaar kunnen ontmoeten, tegenkomen en samenwerken.”

“Doordat er voor kinderen verschillende ruimtes zijn (klaslokalen, leerpleinen, aparte ruimtes), is er altijd een geschikte plek voor ieder kind te vinden.”

“Voor kinderen zijn verschillende soorten plekken nodig.”

“In het gebouw is veel afwisseling. Er zijn verschillende ruimtes, maar ook veel verschillen binnen dezelfde ruimte.”

Onderwijs kan door de fysieke ruimte ondersteund of belemmerd worden. Inclusie betekent een diverse populatie met diverse behoeftes. De diversiteit aan leerniveaus die dit met zich meebrengt vraagt om verschillende manieren van onderwijzen. Door zowel klassikaal, in groepjes en individueel te onderwijzen kan beter worden ingespeeld op de behoeften van het individu. Deze trend is al langer gaande in het onderwijs, maar inclusief onderwijs zal deze trend versterken omdat de verschillen tussen leerlingen verder toenemen (Fuchs et al., 2012). Om aan de uiteenlopende behoeftes van het individu en het onderwijs te voldoen, dient er een diversiteit aan ruimtes en plekken te zijn, die flexibel gebruikt kunnen worden.

De school is de plek waar kinderen met en van elkaar leren en spelen. Op een inclusieve school hoort iedereen erbij en moet er ruimte worden gemaakt zodat kinderen met uiteenlopende sociale, cognitieve en motorische niveaus elkaar kunnen ontmoeten en leren samenwerken. Een schoolgebouw moet zowel aan het individu een geschikte plek bieden, als samenwerking en ontmoeting stimuleren.

3.2

KLASLOKAAL

“Het eigen lokaal kan dienen als basis, en meer uitdaging kan daarbuiten gevonden worden.”

“Dit lokaal is ongeveer vierkant, maar lokalen met extra hoeken zijn fijn om nissen te creëren.”

“Als leraar wil ik graag zelf mijn klaslokaal en muren indelen, elke leraar heeft zijn eigen manier van lesgeven en vraagt om een andere inrichting van het klaslokaal.”

“Een groot klaslokaal is fijn, zeker voor de lagere groepen die veel spelen. Daarnaast is goede akoestiek en daglicht erg belangrijk.”

“Elke lokaal heeft een eigen berging (niet kast, maar inloop berging), want onderwijs brengt heel erg veel spullen met zich mee, dit wordt vaak vergeten.”

quotes uit interviews met diverse personeelsleden van basisscholen

Het klaslokaal verleent zich voor divers gebruik, van sociale tot educatieve activiteiten, van individueel tot groepswork, voor uiteenlopende sociale, cognitieve en motorische niveaus. Dit vraagt om flexibiliteit van het lokaal dat op meer dan één manier indeelbaar is.

Nissen of L-vormige klaslokalen maken het mogelijk om binnen de klas verschillende hoeken te creëren voor groeps- of individuele plekken, terwijl het contact met de rest van de groep behouden wordt (Fuchs et al., 2012). Hierdoor kan iedereen samen binnen dezelfde ruimte op zijn eigen niveau werken. Inclusie betekent respect voor individuele kwaliteiten, maar ook gelijkwaardig onderdeel zijn van het grote geheel.

Flexibiliteit is ook van toepassing op de muren van het klaslokaal. Deze worden door het personeel wisselend ingedeeld in zones naar thema. Er moet rekening worden gehouden met vaste en tijdelijke elementen aan de muren van het klaslokaal om de flexibiliteit zo groot mogelijk te houden, een verplaatsbaar digibord is hier een goed voorbeeld van.

De inrichting van het klaslokaal en de muren is belangrijk voor kinderen die

hogere eisen stellen aan visueel comfort. Er moet een goede structuur zijn om rust en overzicht te bewaren. Maar daarbinnen ook voldoende variatie in kleuren, materialen en elementen zijn om kinderen te stimuleren tijdens het spelen en leren.

Voor een fijne klaslokaal is voldoende bergruimte cruciaal, zowel een berging als dichte en open kasten.

Volgens Fuchs et al. (2012) moet een klaslokaal voor 28 leerlingen minimaal 64 m² zijn. Maar het aantal m² kan ook anders worden verdeeld of ingedeeld, bijvoorbeeld een kleiner klaslokaal aangevuld met werkplekken buiten de klas.

3.3

LEERPLEIN

“De leerpleinen verbinden de lokalen en nodigen uit om samen te komen. Zo lokt het gebouw uit om dingen samen te doen. Er is minder focus dat iedereen apart zit in zijn lokaal, het lokaal dient wel nog als belangrijke terugvalbasis.”

“Door de leerpleinen kom je elkaar makkelijker tegen en zoek je elkaar op.”

“Op de leerpleinen kunnen kinderen op hun niveau werken. Je hebt er verschillende plekken, je kan bijvoorbeeld werken aan de statafel of liggend lezen. Zo kunnen de kinderen binnen dezelfde ruimte toch hun eigen plekje vinden.”

“Ik vind het leerplein heel fijn, het is een open ruimte en je kan er met meerdere groepen samenkomen. Er is ook goed licht op het leerplein.”

“We hadden graag nog de optie gehad om het klaslokaal en leerplein samen te kunnen voegen.”

Leerpleinen ondersteunen de grote differentiatie aan leerniveaus van het inclusief onderwijs. Het zijn open, gedeelde ruimtes die zich bevinden tussen de klaslokalen, met een variatie aan werkplekken.

Ze verlenen zich voor flexibel gebruik; er kan in groepjes worden samengewerkt of individueel op eigen niveau, ook kunnen kinderen er extra ondersteuning krijgen. Door de openheid en variëteit van het leerplein kunnen kinderen een geschikt plekje vinden en onderdeel blijven van het grote geheel.

Wegens hun ligging tussen de lokalen ondersteunen ze groepsoverstijgend werken, een goede manier om met verschillende leerniveaus om te gaan.

De leerpleinen verbinden lokalen en worden gedeeld waardoor ontmoeting wordt gestimuleerd. Daarom is het een waardevolle ruimte voor het inclusief onderwijs.

Schuifdeuren en flexibele wanden vergroten de flexibiliteit van het leerplein en de klaslokalen.

3.4

AANVULLENDE RUIMTES

“Onderwijsassistenten en specialisten zijn heel belangrijk, wij kunnen ons werk niet doen zonder hun. Als leerkracht kun je dingen niet zelf en heb je ondersteuning nodig. Er moet voldoende ruimte en plek zijn voor hun.”

“Soms mis ik een eigen kleine ruimte of plek voor mijn spullen en om kinderen in rust extra ondersteuning te bieden. Ze zijn soms snel afgeleid door anderen.”

“Beneden is een multifunctionele ruimte voor kleutergym, drama les, rots water training, logopedie, ergotherapie, de musical, etc.”

“Het technieklokaal zou heel erg een toevoeging zijn voor leerlingen. We kijken nu voor een container achter de school.”

“Er zijn in dit gebouw veel mogelijkheden om dingen samen te doen, bijvoorbeeld in de multifunctionele ruimte en in de keukens.”

quotes uit interviews met diverse personeelsleden van basisscholen

Op een inclusieve school is iedereen welkom en wordt voor iedereen ruimte gemaakt. Door de diversiteit van kinderen brengt inclusief onderwijs nieuwe functies en ruimtes met zich mee. Fuchs et al. (2012) heeft de aanvullende programma-eisen per cluster uiteengezet. Voor sommige functies is een aparte ruimte nodig, maar er kan ook gekeken worden naar flexibiliteit en multifunctionaliteit van ruimtes om aan alle behoeftes te kunnen voldoen in het schoolgebouw.

Zo zijn er diverse spreekkamers nodig die naast gesprekjes en toetsen afnemen, gebruikt kunnen worden voor therapie en begeleiding. In de praktijk is weinig geld en vierkante meters voor extra spreekkamers waar inclusief onderwijs behoefte aan heeft. Daarom kan er gezocht worden naar efficiënt ruimtegebruik om toch aan de behoefte van kleinere en meer afgesloten ruimtes te voldoen. Bijvoorbeeld een meer afgesloten nis op het leerplein of multifunctioneel gebruik van andere ruimtes. Voor therapie voor motoriek is een grotere ruimte nodig, dit kan plaatsvinden in de speelzaal of een multifunctionele ruimte als hier vloerverwarming aanwezig is.

De diverse populatie van de inclusieve school zorgt voor uiteenlopende talenten. Daarom is een ruimte zoals een technieklokaal nodig om ook praktische talenten te ontwikkelen.

Ruimtes voor ontmoeting en interactie stimuleren inclusiviteit. De centrale hal van de school, waar alle ruimtes samenkomen, zorgt voor verbinding in de school. Daarnaast bieden een multifunctionele ruimte, de keuken, gymzaal en schoolplein ruimte voor gezamenlijke activiteiten.

3.5

RUIMTELIJKE ORGANISATIE

“In de oudbouw zaten wij in een noodlokaal boven de gymzaal, te bereiken met een trap. Er waren daar geen werkplekken buiten het klaslokaal. Je moest de kinderen de hele tijd bij je houden, dat werkte minder goed.”

“Je krijgt echt de optie om groep overstijgend te werken, omdat je allemaal aan hetzelfde leerplein zit. Als lokalen ver weg van elkaar zitten kan dat niet.”

“In de oudbouw zaten wij in een uithoek, hierdoor zitten ook de kinderen afgezonderd van de rest van de school.”

“In de oudbouw moesten kinderen voor extra begeleiding ver weg een plekje zoeken in de school, nu kunnen zij gewoon het leerplein oplopen.”

“Ik heb een ruimte nodig voor de administratie en ondanks we ons eigen kantoor hebben willen we ook graag dichtbij de kinderen zitten.”

quotes uit interviews met diverse personeelsleden van basisscholen

Er wordt ruimte gemaakt voor iedereen, maar hoe deze ruimtes ten opzichte van elkaar georganiseerd worden kan het gebruik stimuleren of belemmeren. Het is belangrijk dat het klaslokaal, het leerplein en spreekkamers bij elkaar zitten, zo zijn er voor kinderen meer ruimtelijke keuzemogelijkheden. Meerdere klaslokalen aan hetzelfde leerplein ondersteunt het groepsoverstijgend werken. Klaslokalen in de buurt van elkaar stimuleert ook interactie en ontmoeting. Wanneer een klaslokaal afgezonderd zit, hebben de kinderen minder contact met de rest van de school. Ruimtelijke afzondering is ook een vorm van architectonische discriminatie, deze ruimte met gebruikers wordt niet gelijkwaardig behandeld in het ontwerp van het gebouw. Dit is niet enkel van toepassing op klaslokalen.

Klassen worden vaak ingedeeld naar leeftijd, maar de exacte verdeling verschilt per school. Het aantal klassen, grootte en eventuele combinaties is afhankelijk van de visie en het leerlingaantal van de school. Zo ook de keuze welke klassen ruimtelijk bij elkaar in de buurt zitten en een leerplein delen.

Ruimtelijke behoeften voor kinderen met extra behoeftes moeten een geschikte

plek in de school krijgen. Plekken voor rust of extra ondersteuning worden zoveel mogelijk geïntegreerd in het klaslokaal of op het leerplein. Nieuwe ruimtes voor therapie of verzorging moeten in de buurt en kunnen multifunctioneel zijn. Ruimtes voor het personeel krijgen een centrale plek in de school om het contact met de kinderen te behouden. Een multifunctionele ruimte op een centrale plek in de school kan naast speellokaal of therapie ruimte ook gebruikt worden voor gezamenlijk activiteiten. Daarnaast zorgt een centrale hal voor verbinding van alle ruimtes in het gebouw.

Als laatste is het belangrijk dat ruimtes bij elkaar in de buurt zitten of soms in elkaar overlopen. Hierdoor worden de barrières in het gebouw geminimaliseerd en kunnen kinderen gemakkelijk naar andere delen van het gebouw gaan.

3.6

UITSTRALING

“Het gebouw straalt rust uit en de kinderen brengen de kleur.”

“Het straalt rust uit omdat het natuurlijke materialen, de juiste kleuren en een open uitstraling heeft en opgeruimd is.”

“De kapstokken zijn weggewerkt, dan is de rommel niet in het zicht.”

“Voor het gevoel van samen wil je elkaar zien, en dat heb je hier heel erg.”

“Er is veel openheid in het gebouw, met de schuifpui kan je makkelijk naar binnen lopen of kijken.”

Voor inclusief onderwijs is een rustige uitstraling van het gebouw erg belangrijk. Natuurlijke materialen, zachte kleuren en een opgeruimd gebouw dragen bij aan de rust. Er is voldoende bergruimte nodig, onderwijs brengt namelijk heel veel spullen met zich mee. Voldoende bergruimte betekent een inloopkast en kasten (dicht en open) in het lokaal, bergingen op de gang en buiten berging voor speelmateriaal.

Een open en uitnodigend karakter is erg belangrijk, zodat kinderen zich welkom en onderdeel van het gebouw voelen. Hiervoor is het belangrijk dat niemand zit weggestopt, je elkaar kan zien en makkelijk bij elkaar naar kan binnenlopen. Het gebouw moet barrières wegnemen voor kinderen om zichzelf te kunnen ontwikkelen, bijvoorbeeld door nieuwe contacten leggen of om hulp vragen.

Glas als materiaal en zichtlijnen door het gebouw dragen bij aan de open uitstraling en het gevoel van samen zijn.

3.7

TECHNISCH / PRAKTISCH

“De akoestische panelen in de hal en op het leerplein gaan voor het geluid van de kinderen tegen. Kinderen produceren immers heel veel geluid samen.”

“Daarom moet er geschikt akoestisch glas tussen klaslokaal en leerplein worden geplaatst. Ook moeten de vloeren tussen de lokalen akoestisch onderbroken zijn.”

“De binnenklimaat is hier verschrikkelijk, dit gaat soms ten koste van onderwijs.”

“De tussenwanden zijn niet dragend.”

“Er is heel bewust keuzes gemaakt in kleurgebruik. Zo is erg gekozen voor lichte kleuren en hebben bewegende delen en trap een andere kleur.”

quotes uit interviews met diverse personeelsleden van basisscholen

Een goede akoestiek in het gebouw is van groot belang. Akoestisch dempend materiaal werkt voor geluidsreductie binnen dezelfde ruimte. Akoestisch onderbroken vloeren en geluidsisolerend glas zijn nodig om geluidsoverlast tussen verschillende ruimtes te reduceren. Goede akoestiek is een randvoorwaarde voor kinderen uit cluster 2, 3 en 4, en kinderen met autisme, maar uiteindelijk hebben alle gebruikers er baat bij.

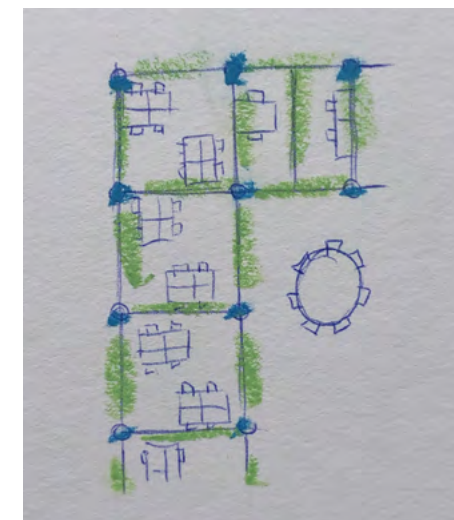
Een goed binnenklimaat is belangrijk voor het onderwijs. Het binnenklimaat van de school moet conform zijn aan de aanbevelingen van PvE Frisse Scholen.

Kinderen met extra behoeftes hebben aanvullende eisen voor visueel, akoestisch, thermische en tactiel comfort, luchtkwaliteit, materialisering en veiligheid. In *Samen!* van Fuchs et al. (2012) zijn deze eisen uiteengezet.

Onderwijs is continu in beweging. Zowel bovenaf, bijvoorbeeld het curriculum, als van onderaf, bijvoorbeeld een veranderende leerlingenpopulatie. Het gebouw moet kunnen meebewegen met deze ontwikkelingen. Als tussenwanden niet dragend zijn, zijn aanpassingen aan

gebouwen gemakkelijk uit te voeren.

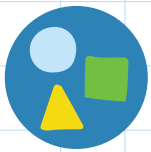
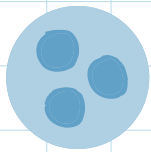
Het systeem, en dus ook het gebouw, mag nooit een excuus zijn om niet aan inclusief onderwijs te doen. De nieuwbouw van de veldwerk scholen zijn een verademing, maar dat betekent niet dat inclusief onderwijs niet mogelijk is in de bestaande schoolgebouwen. Ook deze scholen hebben hun inclusief onderwijs jarenlang gehuisvest in hun oude gebouwen. Een gebouw is een belangrijke ondersteunende factor voor het onderwijs en met de juiste instelling en aandacht voor detail is het ook daar haalbaar.

HET GEBOUW

4.1

DIVERSITEIT

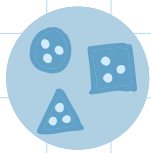
“Door de verschillende ruimtes is er altijd een geschikt plekje te vinden voor ieder kind.”

DIVERSITEIT AAN RUIMTE

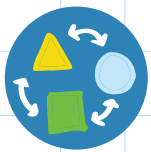
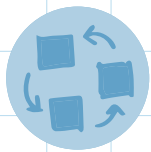
“Een goede miva, verschoonruimte en lift zijn onmisbaar.”

NIEUWE FUNCTIES

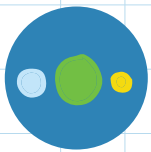
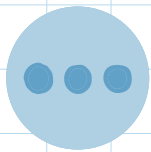
“Door afwisseling in de ruimtes kunnen kinderen hun eigen plekje kiezen.”

VARIATIE IN DE RUIMTES

“Het speellokaal kan ook gebruikt worden voor logopedie, ergotherapie en training.”

MULTIFUNCTIONALITEIT

“De tussenwanden zijn niet dragend zodat we kunnen anticiperen op de toekomst.”

FLEXIBILITEIT

“Rechte gangen zijn saai” - leerling groep 7

SPELEN MET RUIMTE

Op een inclusieve school wordt ruimte gemaakt voor iedereen. Dit brengt een diversiteit aan leerniveaus teweeg, wat om meer dan enkel klassikaal onderwijs vraagt. Voldoende aanbod aan verschillende ruimtes creëert de mogelijkheid om groepen te splitsen of samen te brengen, en individuen meer mogelijkheden te bieden. Klaslokalen met nissen, in combinatie met leerpleinen en spreekkamers ondersteunen dit. Erkilic en Durak (2013) benadrukken dat scholen met een divers aanbod aan onderwijsruimtes inclusie bevorderen. Hierdoor kunnen problemen worden voorkomen of opgelost die het gevolg zijn van uiteenlopende, en soms conflicterende, behoeftes van de gebruikers.

Ruimte maken voor iedereen betekent ook plaatsmaken voor nieuwe functies binnen de school, zoals een ondersteuningslokaal of rustplekken. Dit kan zowel een aparte ruimte zijn, als een deel van een grotere ruimte.

Om voor alle kinderen ruimte te maken in de school is variatie, flexibiliteit en multifunctionaliteit in en van ruimtes nodig. Een gevarieerd ruimtelijk aanbod door verschillende hoeken of meubilair in het klaslokaal of op het leerplein zorgen ervoor dat kinderen binnen de groep op hun eigen niveau kunnen werken. Ook kan er binnen de ruimte een rustplek worden gecreëerd

zodat een kind zich kan terugtrekken zonder afgezonderd te zijn van de groep.

Variatie op bijvoorbeeld leerpleinen of schoolpleinen stimuleert interactie. In ruimtes met een gevarieerd ruimteaangebod vindt namelijk meer interactie plaats dan in ruimtes met een gelijkvormige ruimtelijke inrichting (Fuchs et al., 2012).

Niet voor elke nieuwe functie is een aparte ruimte nodig, hier is ook geen geld en vierkante meters voor. Ruimtes zoals het speellokaal en spreekkamers kunnen multifunctioneel gebruikt worden.

Variatie en multifunctionaliteit halen de focus op de extra behoefte weg. Als door variatie assistentie binnen dezelfde ruimte op wisselende plekken kan plaatsvinden, worden extra behoeftes niet ruimtelijk tot uitzondering gemaakt. Als anders ruimtes in het gebouw door de dag heen voor verschillende functies worden gebruikt, zijn deze ook niet geframed tot plaats voor therapie of ondersteuning waar alleen kinderen met extra behoeftes heengaan.

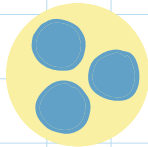
Onderwijs is continu in beweging, dit vraagt om een flexibiliteit van het gebouw door middel van niet-dragende muren en flexibele wanden. Ruimtes kunnen voor korte of lange termijn worden aangepast om te anticiperen op veranderingen in het onderwijs of het toekomstig gebruik van het gebouw (Erkilic & Durak, 2013).

4.2 SAMEN

“School is een plek waar de kinderen van en met elkaar kunnen leren en spelen.”

INTERACTIE

“De centrale hal zorgt voor verbinding van verschillende vleugels.”

CENTRAAL HART

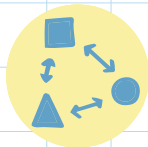
“Er is een open karakter en je zit nergens weggestopt.”

ZICHTBAARHEID

“De kinderen voelen geen drempels om naar andere delen van het gebouw te gaan.”

GEEN BARRIÈRES

“De lokalen zitten dichtbij elkaar, dit is zowel fijn voor mij en mijn collega’s, als de kinderen.”

RUIMTES BIJ ELKAAR

“Kinderen met extra behoeftes hoeven niet af te wijken van de hoofdstroom.”

BREDE HOOFDSTROOM

Schoolgebouwen zijn plekken waar kinderen samen spelen en leren, met en van elkaar. Interactie bevordert de inclusie dus er moet voldoende ruimte zijn voor ontmoeting en samenwerking. Hierdoor kunnen kinderen met uiteenlopend sociaal, cognitief en motorisch niveau elkaar ontmoeten. Het leerplein en het schoolplein zijn hier twee goede voorbeelden van.

De schooltypologie halschool heeft een centrale hal waaraan alle functies zijn gekoppeld. Het centrale karakter ondersteunt de visie van één schoolgemeenschap (Fuchs et al., 2012). Dit sluit aan bij inclusiviteit waarbij benadrukt wordt dat iedereen erbij hoort.

Zichtbaarheid is ook om het gevoel te creëren dat iedereen erbij hoort en de kinderen en het personeel makkelijk contact kunnen leggen met elkaar.

Er dienen geen barrières in het schoolgebouw te zijn. Dit betekent zowel het verwijderen van fysieke barrières als hoge drempels, maar ook een open en uitnodigend karakter tussen verschillende delen van de school zodat kinderen zich zorgeloos door het gebouw heen kunnen verplaatsen en om hulp kunnen vragen.

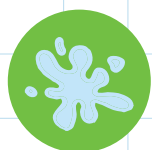
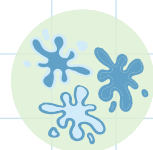
Ieder kind moet volwaardig kunnen participeren in het schoolgebouw. Als dit niet

het geval is, discrimineert het gebouw. Goede ontwerpen creëren mogelijkheden en ondersteunen gebruikers, slechte ontwerpen belemmeren en sluiten mensen uit. Kinderen zonder extra behoeftes brengen de meeste tijd door in het klaslokaal en op het leerplein. Kinderen met extra behoeftes hebben daarnaast therapie, extra ondersteuning of rustmomenten. De ruimtelijke organisatie van een inclusief schoolgebouw houdt rekening met de verschillende dagindelingen en routines.

Het is belangrijk dat plekken of ruimtes bij elkaar in de buurt zitten zodat kinderen met extra behoeftes niet hoeven af te wijken van de hoofdstroom om hun dag door te komen. Dit gebeurt bijvoorbeeld als ruimtes voor ondersteuning in uithoeken worden geplaatst, liften op onlogische plekken zitten of kinderen moeilijk hun weg kunnen vinden. Als dit het geval is, discrimineert het gebouw en kunnen kinderen met extra behoeftes 1-0 achter (Schraepen, 2023).

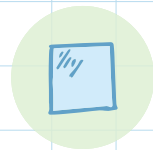
4.3

RUST ALS RANDVOORWAARDE

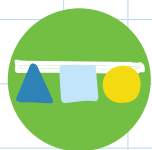
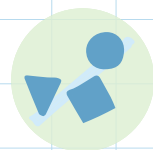
"De keuze voor rustige kleuren zorgt voor een fijne uitstraling."

RUSTIGE KLEUREN

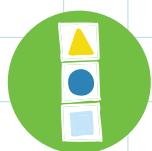
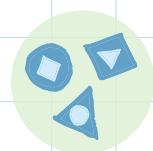
"De natuurlijke materialen stralen rust uit."

NATUURLIJKE MATERIALEN

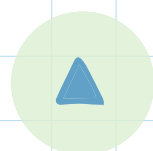
"De kapstokken zijn weggewerkt, dan is de rommel niet in het zicht."

OPGERUIMD

"Je wil dingen ophangen, maar het moet geen chaos worden."

VARIATIE BINNEN STRUCTUUR

"Inclusief onderwijs betekent ook dat kinderen zich soms even kunnen terugtrekken."

EVEN ALLEEN ZIJN

"Bij het oude gebouw werden steeds dingen bijgezet waardoor het steeds onlogischer werd."

HELDERE INDELING

"De akoestiek is hier heerlijk."

GOEDE AKOESTIEK

"De bewegende delen en trappen hebben een andere kleur."

AANVULLENDE EISEN

quotes uit interviews met diverse personeelsleden van basisscholen

Rust als randvoorwaarde in een schoolgebouw zorgt dat alle gebruikers zich fijn voelen. Het gebouw dient een solide basis te hebben die rust uitstraalt.

Rust wordt bereikt door het gebruik van rustige kleuren, natuurlijke materialen, het aanbrengen van voldoende bergruimte zodat het gebouw opgeruimd is, en een goede akoestiek.

De aankleding van het gebouw moet de juiste balans hebben tussen prikkelarm en stimulerend. Door een heldere structuur worden kinderen niet overprikkeld. Daarbinnen dient voldoende variatie in kleuren, materialen en elementen te worden aangebracht om kinderen te stimuleren tijdens het spelen en leren.

Inclusief onderwijs betekent ook soms even alleen alleen zijn. Kinderen met extra behoeftes zijn sneller vermoeid, maar op zijn tijd heeft ieder kind behoefte aan een moment van rust.

Rust betekent ook dat kinderen zich veilig voelen in het gebouw. Het gebouw dient een heldere indeling te hebben zodat iedere gebruiker zich op zijn eigen manier goed kan oriënteren. Als dit niet het geval is kunnen ze verward, angstig of gefrustreerd raken (Erkilic & Durak, 2013).

Voorbeelden hiervan zijn: het ontbreken van kleurcontrasten voor slechtziende kinderen, onbegaanbare paden voor kinderen met een lichamelijke uitdaging, onbegrijpbare plattegronden voor kinderen met een ander cognitief niveau of de afwezigheid van overgangzones voor kinderen met autisme (Fuchs et al., 2012). Om rust en veiligheid voor alle kinderen te garanderen moet rekening worden gehouden met verschillen in sociaal, cognitief en motorisch niveau.

Een goede akoestiek is extra belangrijk voor kinderen met verschillende extra behoeftes, maar uiteindelijk profiteert elke gebruiker van een fijne akoestiek in het schoolgebouwen, kinderen produceren immers veel geluid. Naast akoestiek hebben kinderen met extra behoeftes praktische eisen voor het ontwerp en binnenklimaat van het gebouw.

CONCLUSIE
DISCUSSIE
REFLECTIE

5.1

CONCLUSIE

Samen één school, met respect voor diversiteit, omgeven door rust.

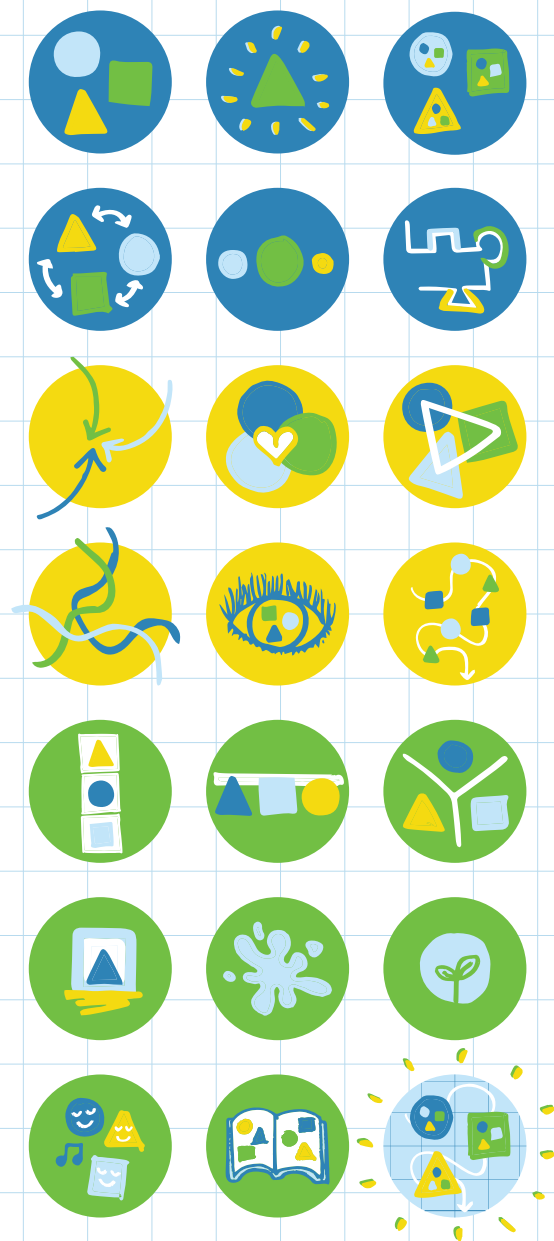
Dat is hoe een schoolgebouw het inclusief onderwijs ondersteunt.

Inclusief onderwijs betekent een diversiteit aan gebruikers met diverse behoeftes en leerniveaus. Op een inclusieve school wordt plaats gemaakt voor iedereen door een diverse ruimte aanbod en het opnemen van nieuwe functies in het gebouw. De ruimtes verschillen van elkaar, maar binnen diezelfde ruimte dienen er variatie te zijn. Enerzijds stimuleert dit interactie, anderzijds kunnen kinderen hun eigen plekje vinden zonder ruimtelijke afgezonderd te worden. Door multifunctionaliteit en flexibiliteit kan er aan zoveel mogelijk behoeftes worden voldaan binnen het aantal vierkante meters; nu en in de toekomst. Variatie, multifunctionaliteit en flexibiliteit halen ook de ruimtelijke focus op extra ondersteuning weg.

Samen leren en spelen is van groot belang voor inclusie, daarom moet er voldoende ruimte zijn voor ontmoeting en samenwerking. Een centraal hart zorgt voor verbinding in de school. Door middel van zichtbaarheid wordt niemand in de school geïsoleerd, evenals ruimtes die niet afgezonderd zitten. Minimale barrières zorgen ervoor dat

kinderen zich gemakkelijk door het gebouw kunnen verplaatsen. Ruimtes zitten dichtbij elkaar en bij de circulatie is aan iedereen gedacht zodat geen kind hoeft af te wijken van de hoofdstroom.

Rust is een randvoorwaarde in het gebouw. Het dient opgeruimd te zijn en aankleding moet variëren binnen een heldere structuur. Rustige kleuren, natuurlijke materialen en een goede akoestiek maken rust in het gebouw mogelijk. Rust betekent ook de mogelijkheid voor kinderen om zich soms even terug te trekken of uit te rusten. Door een heldere indeling kunnen kinderen zich goed en veilig oriënteren in de school. Daarnaast hebben kinderen met extra behoeftes aanvullende eisen voor het binnenklimaat en interieur en draag een goede akoestiek bij aan het welzijn van alle gebruikers.

5.2

DISCUSSIE

Dit onderzoek laat zien welke ruimtelijke kenmerken inclusief onderwijs ondersteunen. Echter kan inclusief onderwijs overal plaatsvinden, je hebt vooral de juiste mindset nodig. Het belang moet worden ingezien, de visie moet duidelijk zijn en er moet consensus zijn van de betrokken partijen. Desalniettemin heeft de leeromgeving een belangrijke ondersteunende rol die de inclusiviteit kan stimuleren.

In dit onderzoek is alleen gekeken naar onderwijs van groep 1 t/m 8. Om inclusiviteit verder te ontwikkelen moet er ook worden gekeken naar andere partijen, zoals BSO, kinderdagverblijf, peuterspeelzaal en jeugdzorg. Daarnaast kan een inclusieve school ook van betekenis zijn voor de wijk als het de deuren openstelt voor andere functies dan onderwijs. Voor deze vragen hebben aanvullende ruimtelijke eisen voor het gebouw.

Dit onderzoek focust zich op het gebruik van het gebouw en hoe de inclusiviteit van het onderwijs architectonische vertaald kan worden in een ontwerp. Echter kan er dieper worden ingegaan op onderwerpen zoals zelfstandigheid en bescherming of specifieke eisen voor kinderen met extra behoeftes.

5.3

REFLECTIE

In het onderzoek is er door de ogen van twee soorten gebruikers naar het gebouw gekeken. Door die van de kinderen en die van het personeel, en deze hebben zowel overeenkomsten als verschillen. Kinderen bevinden zich in één ruimte tegelijk en vinden het belangrijk wat ze daar doen, hoe ze zitten of bewegen, en met wie ze zijn. Het personeel bevindt zich soms in meerdere ruimtes tegelijk en stelt daarom ruimte overstijgende eisen.

Schoolgebouwen zijn voor kinderen en zij kunnen het beste vertellen wat voor hun fijn is. Het personeel kan uiteraard het gebruik van het gebouw voor het onderwijs het beste uitleggen.

De gebruikers vooral overeen met de visie dat school een plek is waar je samen bent met elkaar.

5.4

LITERATUUR

- Ackah-Jnr, F. R., & Danso, J. B. (2018). Examining the physical environment of Ghanaian inclusive schools: How accessible, suitable and appropriate is such environment for inclusive education? *International Journal of Inclusive Education*, 23(2), 188–208. <https://doi.org/10.1080/13603116.2018.1427808>
- Bosdriesz, M. & van Veen, D. (2023). Samenwerker voor inclusiever onderwijs. Retrieved from. <https://www.naarinclusieveronderwijs.nl/>
- Dudek, M. (2007). *Schools and kindergartens: A Design Manual*. Springer Science & Business Media.
- Erkilic M. & Durak, S. (2013). Tolerable and Inclusive Learning Spaces: An evaluation of policies and specifications for physical environments that promote inclusion in Turkish primary schools. *International Journal of Inclusive Education*, 17(5), 462-479. <https://doi.org/10.1080/13603116.2012.685333>
- FNO (2023). *Het Manifest: Voor ons, met ons*. Retrieved from <https://www.fnozorgvoorkansen.nl/jongeren-inc/manifest/>
- Fuchs, A., Harbers, R., & Steltenpool, R. (2012). *Samen!: Passende huisvesting voor passend onderwijs*. THOTH Bussum.
- Groeneweg, B. (2012). Van segregatie naar integratie naar... inclusie? In *Samen!: Passende huisvesting voor passend onderwijs*. THOTH Bussum.
- Høeg, T. C., & Alber, D. (2023). Making the special the general: Design parameters for supporting inclusivity in schools. In *Design for Inclusivity* (pp. 719–730). https://doi.org/10.1007/978-3-031-36302-3_53
- Jorgenson, C. R., & Allan, J. (2022). Our School: Our Space – inclusion and young people’s experiences of space withing an English secondary free school. *Internaional Journal of Inclusive Education*, 1-21. <https://doi.org/10.1080/13603116.2022.2073059>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2021). *Schematische weergave Nederlands onderwijsstelsel*. OCW in cijfers. <https://www.ocwincijfers.nl/sectoren/onderwijs-algemeen/schooltypen/schooltypen>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2023). *Contouren Werkagenda Route naar inclusief onderwijs 2035*. Retrieved from <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/03/17/werkagenda-route-naar-inclusief-onderwijs-2035>
- Onderwijsraad (2020). *Steeds inclusiever*. Consulted on 3 november 2023 from <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/adviezen/2020/06/23/steeds-inclusiever>
- Scheeren, A. (2017). *Inclusief onderwijs komt er gewoon, het kan niet anders*, een interview met Dolf van Veen. *Kinds & Adolescent Praktijk*. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s12454-017-0523-7>
- Schraepen, B. (2023). *Architecturale impact op inclusief onderwijs*. Scholen in een inclusieve samenleving. <https://www.b2build-mediaplatform.be/node/3122/validatie/xVR6OVghXl4rTbx4pqgn0xfZ277YFQiTmRxvhYpUOU?affiliate=2282>

Figure 1 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2021). *Schematische weergave Nederlands onderwijsstelsel*. OCW in cijfers. <https://www.ocwincijfers.nl/sectoren/onderwijs-algemeen/schooltypen/schooltypen>

Figure 2 *Inclusie is een veranderingsproces*. Architecturale impact op inclusief onderwijs. Scholen in een inclusieve samenleving. <https://www.b2build-mediaplatform.be/node/3122/validatie/xVR6OVghXl4rTbx4pqgn0xfZ277YFQiTmRxvhYpUOU?affiliate=2282>

Figure 3 *Werkagenda Inclusief Onderwijs* (2023). *Contouren Werkagenda Route naar inclusief onderwijs 2035*. Retrieved from <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/03/17/werkagenda-route-naar-inclusief-onderwijs-2035>

